

ZAGREBAČKI POVIJESNI "VIJENAC" LELJE DOBRONIĆ

POVJESNIČARKA UMJETNOSTI I POVJESNIČARKA ZAGREBA

Knjigom Lelje Dobronić Stari "vijenac" sela oko Zagreba, posebnim izdanjem zbornika Iz starog i novog Zagreba, Muzej grada Zagreba nastavlja s objavljivanjem stručnih i znanstvenih radova iz povijesti Grada.

Lelja Dobronić završila je u Zagrebu klasičnu gimnaziju i diplomirala na Filozofskom fakultetu povijest umjetnosti i kulturu s klasičnom arheologijom, te nacionalnu i opću povijest. Doktorirala je godine 1946. disertacijom o umjetnosti kovanog željeza u sjevernoj Hrvatskoj. Bila je kustosica Gradske gipsoteke, kustosica i znanstvena suradnica Muzeja grada Zagreba (od 1948. do 1962.), znanstvena suradnica Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture, te uspješna direktorica Povijesnog muzeja Hrvatske. Jedna je među pokretačima i dugogodišnja glavna urednica Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, suradnica je Instituta za povijest umjetnosti te stalna suradnica Leksikografskog zavoda M. Krleža.

Lelja Dobronić, uvažena znanstvenica, povjesničarka umjetnosti i povjesničarka Zagreba, objavila je rezultate svojih dugogodišnjih istraživanja u dvadesetak knjiga i u brojnim znanstvenim člancima. One su nezaobilazni priručnici stručnjacima, ali i zanimljivo štivo Zagrepčanima i svima onima koji vole Zagreb i žele naučiti nešto više o glavnome gradu Republike Hrvatske. Postala je popularna svojim knjigama *Zagrebački Kaptol* i *Gornji grad nekad i danas* (1986., koje su doživjele čak 3 izdanja), *Biskupski i kaptolski Zagreb* (1991.) i *Slobodni i kraljevski*

grad Zagreb (1992.). U tim knjigama izneseno je niz novih znanstvenih spoznaja o urbanom razvoju Gradeca i Kaptola.

Nastavila je, nakon Ivana Krstitelja Tkalčića i Emilija Laszovskog, u okviru Muzeja grada Zagreba (MGZ) s objavljivanjem zbirke izvora za zagrebačku povijest u seriji *Monumenta historica civitatis Zagrabiae*, to jest *Povijesnih spomenika grada Zagreba*, jednog od najvažnijeg historiografskog djela za zagrebačku kulturno-povijesnu baštinu (objavila 5 knjiga: sv. 18, 19, 20, 21 i 22). Taj rad je kasnije nastavila i kao direktorica Povijesnog muzeja Hrvatske, koji je za njena upravljanja od 1967. do 1980. doživio pravu renesansu, te je zahvaljujući entuzijazmu i bogatstvu ideja direktorice Dobronić stekao veliku popularnost.

Nadalje je u izdanjima Muzeja grada Zagreba objavila niz zanimljivih knjiga i znanstvenih rasprava. Spomenimo samo neke:

Stare numeracije kuća u Zagrebu, Zagreb, 1959.; *Zagrebački graditelj Janko Jambrišak*, Zagreb, 1959.; *Zaboravljeni zagrebački graditelji*, Zagreb, 1962.; *Zagrebački arhitekti Hönigsbeg i Deutsch*, Zagreb, 1965.

U zbornicima *Iz starog i novog Zagreba*, koje je zajedno s dr. Buntakom i uređivala, objelodanila je među ostalim:

Tuškanac i Cmrok u prvoj polovici 19. st., sv. I. Zagreb 1957.; *Periferija Zagreba u 19. st.*, sv. II. Zagreb, 1960.; *Zagrebački ljetnikovci u 19. st.*; sv. III. Zagreb, 1963.; *Radnička naselja u Zagrebu u 19. st.*, sv. III. Zagreb, 1963.; *Zagrebački graditelji*

i građevinski ceh u 18. st., sv. V., Zagreb, 1974.; *Neki radovi Ivana Eithera, zagrebačkog graditelja iz 18. st.*, sv. VI. Zagreb, 1984.

Nemoguće je na ovome mjestu spomenuti brojna objavljena djela Lelje Dobronić, no pogledamo li tek letimice u bibliografiju autorice, uočiti ćemo raznovrsnost i bogatstvo tema kojima je dr. Lelja Dobronić uvijek iznova pristupala. Taj istraživački izazov i briga za zagrebačku historiografiju i čuvanje njene kulturne baštine, stvorili su veliki povijesno-umjetnički znanstveni opus, koji obuhvaća vremenski raspon od srednjega vijeka do danas.

Lelja Dobronić je kao mlada kustosica dobila zadatak za novi stalni postav Muzeja grada Zagreba (1949.) obraditi topografiju zemljišnih posjeda zagrebačkog Kaptola i Gradeca u srednjem vijeku. Taj davni zadatak potaknuo je autoricu na nova kompleksnija istraživanja i tako je sazdana knjiga o "vijencu" starih sela koja okružuju Zagreb.

U Starom "vijencu" oko Zagreba govori se na temelju primarnih vrela o razvoju i životu u selima oko Zagreba, koja su velikim dijelom nastala u 13. i 14. stoljeću, o podjeli Kraljeve zemlje, o životu kraljevih podanika, o svakodnevnom životu stanovnika. Autorica raspravlja o biskupskim i Kaptolskim zemljišnim posjedima, koji su u srednjem vijeku bili od presudne važnosti za egzistenciju svake biskupije. Zagrebački su biskupi tijekom stoljeća ulagali velike napore kako bi održali svoje posjede. U 13. st. i ugarsko-hrvatski kraljevi dijelili su svoje kraljevske zemlje na Medvednici. Gradska sela bila su i ona uz Savu koja su Zlatnom bulom kralja Bele IV. dodijeljena Slobodnom i kraljevskom gradu na brdu Gradecu zagrebačkom.

Na obroncima Medvednice i u Savskoj ravnici, nastala su već prije 800 godina sela čiji

razvoj autorica prezentira. Spomenimo samo neka: Čučerje, Vugrovec, Gračani, Šestine, Markuševac, pa ona u Savskoj ravnici: Lučko, Blato, Otok, Čehi Pobrežje, Stupnik, Jakuševac, Opatovina, Rudeš, Horvati, Trnje itd. Obrađeno je ukupno četrdesetak sela.

Ova zanimljiva knjiga razlaže i znanstveno analizira građu, a istovremeno na razumljiv pripovjedački način govori o razvoju i životu gradskih i kaptolskih sela oko Zagreba, od 13. do kraja 19. stoljeća.

Knjiga je nadopunjena i vrijednim povijesnoumjetničkim i kronološkim pregledima, kazalima imena mjesta i osoba te zemljovidima.

Priložena je karta zagrebačke biskupije geometra Josipa Szemanna iz 1822.g. na kojoj su označena sva sela i današnji plan, autora Darka Štefanca. Na kartama su označena sela koja čine stari "vijenac" oko Zagreba i služe čitatelju za bolje snalaženje u topografiji zagrebačke okolice.

Knjiga je opremljena sa 120 ilustracija koje svakako pridonose atraktivnosti izdanja. Današnja stanja na terenu snimala je velikim dijelom Lelja Dobronić i fotograf MGZ Miljenko Gregl. U knjigu su uvrštene i fotografije iz fototeke Muzeja grada Zagreba, Državnog arhiva u Zagrebu, Kaptolskog arhiva i Hrvatskog povijesnog muzeja. Neke od njih se po prvi put objavljuju. Doista lijepo grafičko oblikovanje knjige i omotnice potpisuje akademski slikar Miljenko Gregl, djelatnik muzeja.

Vjerujemo da će ta knjiga svakog čitatelja obogatiti novim kulturno-povijesnim saznanjima i da će biti poticaj novim istraživačima povijesti Zagreba i njegove okolice.

(S predstavljanja knjige u Matici hrvatskoj u Zagrebu, 18. veljače 2004.)

Nada Premerl

Lelja Dobronić: STARI "VIJENAC" SELA OKO ZAGREBA. Posebno izdanje zbornika Muzeja grada Zagreba "Iz starog i novog Zagreba", Zagreb 2003.

Jedan od meni posebno dragih pisaca, danas pomalo zaboravljeni austrijski filozof, povjesničar i povjesničar kulture, Egon Friedell piše: "Ono što mi volimo nazivati romantikom srednjega vijeka, nije možda najvažnije, ali je najprodornije i u našoj svijesti najpoznatije. Jedna posebna snaga svjetlosti ondašnjih prilika sjaji sve do nas. Život u onim vremenima očito je posjedovao još izrazitije kontraste: svjetlije sjajne svjetlosti i tamnije sjene, svježije i punije komplementarne boje, dok je naša egzistencija perspektivnija, bogatija polutonovima, i teče sa slovomima i iznijansiranije. Razlog tome leži dijelom u tome, što su ljudi onda živjeli nesvjesnije i s manje kritičnosti. Srednji nam se vijek čini tamnim, ograničenim, lakovjernim. I uistinu, onda se vjerovalo u svašta. Vjerovalo se svakom ukazanju, svakoj legendi, svakoj glasini, svakoj pjesmi, vjerovalo se u istinu i u krivo, u mudro i ludo, vjerovalo se u u svece i vještice, u Boga i vruga. Ali se vjerovalo i u sebe. Svagdje su se vidjele realnosti, pa čak i tamo gdje ih nije bilo. I svagdje se vidjela najviša od svih realnosti, Bog: sve je bilo božansko. I preko svega se mogao raširiti čarobni veo vlastitih snova i stanja opojenosti: sve bijaše lijepo. Stoga usprkos onostranome, skučenosti i uzini, raskošan je optimizam onih vremena: onaj koji vjeruje, pun je pouzdanja i veselja. Srednji vijek nije bio mračan, srednji vijek bio je svjetao!"¹

Stoga je osobito lijepo čitati najnoviju knjigu dr. Lelje Dobronić. Ona nas odvodi u davna vremena srednjega vijeka, u svakodnevni živopisni život u selima oko Zagreba od njihova prvog spomena nadalje. Nije to povijest visoke neke politike, ratova za nasljedstvo prijestolja i sl., već iz šturih zapisa izranjaju događaji *in illo tempore*. Istini za volju, o nekim župnim crkvama u selima oko Zagreba vodili su račune čak i sami pape, a o posjedima, ne samo

biskup zagrebački, Zagrebački kaptol, pojedina feudalna gospoda već i zemaljski vladar, kralj. Ipak, to je povijest malih mjesta, malih ljudi, i nižega plemstva. Čitajući poglavlje za poglavljem otkrivamo davne, katkad značajne događaje, a pred našim se očima pojavljuje slika ondašnjeg života i prilika, koje su bile daleko od idealnih. Jedna od takvih odličnih povijesti davno prohujale živopisne svakodnevnice jest, na primjer, ne tako davno objelodanjena knjiga Gordana Ravančića o trgovini vinom i krčmama u starome Dubrovniku.²

Jedan od najboljih pisaca njemačkog govornog područja 20. st. bio je nedvojbena Stefan Zweig. Tajna njegove metode pisanja sastojala se u marljivom, neprekinutom i neograničenom sastavljanju rukopisa, a zatim, kad je knjiga bila gotova, u reduciranju, destiliranju, koncentriranju tog istog rukopisa. Rezultat je zapanjujući, jer je sve nebitno i suvišno izostavljeno i nema mogućnosti da bi se itko dosađivao. To je slučaj i s djelima Lelje Dobronić – tu nema nijedne suviše riječi. Tako se i ovaj "Stari vijenac" sela oko Zagreba čita s veseljem i zanimanje za temu ne jenjava.

Dr. Lelja Dobronić nas je tako ponovno razveselila i zadužila jednom vrijednom knjigom. Kao posebno izdanje zbornika Muzeja grada Zagreba *Iz starog i novog Zagreba* tiskana je knjiga pod naslovom *Stari "vijenac" sela oko Zagreba*. Ne moram posebno naglasiti da je ta tema više nego važna za grad Zagreb, za njegove stare stanovnike, kao i stanovnike dotičnih mjesta toga *vijenca*, a možda i za neke od pridošlica, kako novije, tako i najnovije. Knjiga će od velikog interesa biti i za planinare, koji do Medvednice, odnosno Sljemena, ili do Zagrebačke gore – malo je na svijetu planina s tri imena - ne mogu doći, a niti s nje sići, a da ne prođu bilo tramvajem, automobilom, auto-

¹ FRIEDEL, Egon. *Kulturgeschichte der Neuzeit*, I. München, 1927, str. 82-83.

² RAVANČIĆ, Gordan. *Život u krčmama srednjovjekovnog Dubrovnika*. Hrvatski institut za povijest. Biblioteka Hrvatska povjesnica. Monografije i studije III/9. Zagreb, 2001.

busom, ili pak pješke, kroz neko od sela, o kojima piše dr. Dobronić. A sva ta mjesta ona poznaje bolje no itko od nas i prati sve promjene tijekom više desetljeća.

Čitajmo dakle ono što nam Lelja Dobronić piše o Čučerju, odakle kreću hodočašća preko Marije Snježne do Marije Bistrice, o Vugrovcu, Kašini (gdje ispod zemlje spava vrag) s istočne strane; na daljem istoku o Oporovcu-Granešini, Sesvetama i Resniku; o Sv. Šimunu, odnosno Markuševcu, Gračanima, Dedićima, Kraljevcu – Šestinama, Remetama te o tvrdom “maledictum castrum” Medvedgradu, na samoj Zagrebačkoj gori ili pod njom. Slijede opisi i povijest sela od Mikulića, Završja i Grmoščice, preko Vrapča i Stenjevcu, Podsuseda, do druge znamenite ruševine, do Susedgrada (“*Susedgrad naš stari sic, shodil nam je njegov stric*” pjeva *Žmigavec, horvacki Dante, Dugo Selo, Poste restante* u svojoj “*Selačkoj buni*”). Riječ je nadalje i o nekadašnjem savskom otoku, ali i o mjestima južno od Save, a to su: Lučko, Blato, Otok, “Kraljev brod”, Tupal-Remetinec, Čehi, Podbrežje. Nadalje je riječ o prekoslavskim župama i župnim crkvama u Stupniku, Jakuševcu, Sv. Klari te Odri, kao i o onima sjeverno od Save: Savska Opatovina, Rudeš, Jarun Trnje, Horvati, Struge, Žitnjak, Vukomerec, Gaj, Borongaj, Trnje i Horvati.

Ostali su dijelovi knjige predgovor Vinka Ivića, ravnatelja Muzeja grada Zagreba, uvodna napomena i uvod auktora, na početku, a na kraju su kronološki pregledi, kazala i zemljovidi. Najnovija knjiga dr. Dobronić prepuna je odličnih fotografija, većinu kojih je ona osobno snimila kroz sve ove godine – tu su i stare nostalgичne nam razglednice, letci, totali i detalji raznih crkava i drugih zgrada, izvana i iznutra, tlocrti i sl.

Na kraju nas auctor u kazalu upozorava na tragove romanike i gotike u arhitekturi (Stenjevec, Markuševac, Vugrovec, Medvedgrad, Remete). Daje i popis i slike gotičkih drvenih kipova Majke Božje (Stenjevec, Markuševac, Remete, Granešina). Ovaj je kraj bogat i crkvama sa značajnim baroknim detaljima, za koje znaju samo lokalni stanovnici i pojedini stručnjaci: Vugrovec, Jakuševac, Gornje Vrapče, Markuševac, Sesvete. Koliko je tek toga zauvijek nes-

talo, od svjetovnih i crkvenih građevina, do inventara crkava i kurija ili najskromnijih drvenih seljačkih kuća. Mnogo štete učinio je Zagrebu i cijeloj njenoj okolici strašan potres 1880. god. Zanimljiv je i popis postojećih pučkih škola iz 1865. god., a to su bile one u selima: Čučerje, Vugrovec, Kašina, Granešina, Resnik, Markuševac, Stenjevec Donji, Stupnik, Sv. Klara i Odra.

Sva ta burna, živopisna, katkada krvava, ali iznad svega zanimljiva povijest razgranatog i bogatog vijenca sela oko Zagreba započinje krajem 12. st., no više podataka imamo tek od početka 13. st.: Čučerje (*Ziseria*) i Vugrovec (*predium que Ugra dicitur*) spominju se već 1201. god., neka druga, nešto brojnija, tek od 1217. god., što nije zanemarivo. O povijesti tih sela pisali su neki povjesničari već i prije, spomenimo tek Baltazara Adama Krčelića, Ivšu Tkalčića, ili Nadu Klaić. Tek dr. Dobronić sve ih je nanizala na jednome mjestu i u svakom pojedinom slučaju stavila u zemljopisni i povijesni okvir. To nije bio ni lagan ni jednostavan posao. Ne ulazeći u najnovije vrijeme, poglavlje o svakom selu završava podacima iz Mjestopisnog rječnika Vinka Sabljara iz 1866. god.³

Uzmimo na primjer sudbinu posjeda, kasnijeg sela Dedići (ili Didići) – oduvijek mi se naime sviđalo njegovo ime. Tu živi i radi naš odlični medaljer i kipar Stjepan Divković. Dedići su bili jedino selo, već u 13. st. u vlasništvu stanovnika Gradeca – oni su ga naime kupili, spominje se kao *terra empticia*. Bilo je dovoljno važno da ga je ban Matej (Matko) čak oteo građanima sedamdesetih godina 13. st., ali na koncu morao i vratiti, nakon što su predočili svoje pismene dokaze o vlasništvu. Selo je iznova oteto, ali i vraćeno po kralju Matiji I. 1472. god. Kasnije ga je ponovno oteo markgrof Juraj Brandenburški, drugi muž Beatrice Frankapanke, što je razvidno iz jedne isprave iz 1517. god. Prema dogovoru između Gradečana i kanonika iz 1392. god. kmetovi iz Dedića (i nekih drugih sela) nisu trebali kanonicima plaćati ikakva poreza odnosno filaršćine za prodavanje robe na kaptolskom trgu. Ipak, Dediće i druga neka sela su 1397. god. napali sluge zagrebačkih kanonika, a sve u jeku

izopćenja građana i njihovog napada na Kaptol. Dediće otimaju Albani, a od njih preuzimaju ih 1436. god. i knezovi Celjski, pa Vitovci 1461. god. A danas je to starodrevno ime Dedići sačuvano samo u imenu jedne ulice koja vodi od Šestinskog dola prema sjeveru do Šestinskog prilaza (u knjizi vidimo i sliku te ulice) te u toponimu jugoistočno od Lukšića.

Jedan od najstrašnijih događaja tih krajeva bila je, bez sumnje, provala Osmanlija pod vodstvom Hasan-paše Predojevića u zagrebačku okolicu 1591. god. Tada su iz Remeta odvucli dvanaest pavlina i objesili ih na jednu lipu u Vugrovcu. O tom mučeništvu svjedoči i jedna slika u Remetama. Srećom je to bilo najbliže mjesto Zagrebu, koje su Turci stigli poharati.

Skokovi od 13. do 19. st., a posebno do u naše vrijeme veliki su, okrutni i izazivaju priličnu dozu otpora, negodovanja ili nostalgije. Na žalost - to je neizbježna sudbina svih sela uz veće gradove. Mnoga od sela, toliko često spominjana u srednjovjekovnim ispravama, zapravo više i ne postoje, jer su se stopila s nekad "bijelim" Zagrebom, ili ih je on jednostavno prekrpio novim, najčešće ružnim, degradiranim, oljuštenim i išaranim zgradama, koje bi se više uklopile u njujorški Haarlem, ili

cijelim četvrtima-spavaonicama istočno-europskog socneorealističkog stila, ili industrijskim postrojenjima, u južnom dijelu. Ili pak u sjevernom podsljemenskom dijelu, nepreglednim brojem novijih ili najnovijih vila, *vulgo* "tajkunara", a od posljednjih su mnoge osobito sumnjivog ukusa. Samo tu i tamo je pokoji toponim ostao i znači nama nešto sasvim drugo nego što je to činio našim djedovima i bakama. No, nije sve nestalo. Neki zaseoci pod Sljemenom ostali su zaboravljeni, zapušteni, skrajnje siromašni. Kao da je u njima vrijeme stalo prije I. svjetskog rata. Mnoge stare trošne drvene kuće i štale još uvijek postoje, krpaju se ili napuštaju. Često nam se dogodi da nakon dužeg vremena prođemo nekom stazom spuštajući se u Trnavu ili Markuševac, pa opazimo da nedostaje još jedna od tih starih kućica. U neposrednom susjedstvu tu i tamo već ima struje, katkada i tekuće vode, negdje i kanalizacije. I u mislima se valja vratiti u davna vremena koja nam u svojoj najnovijoj knjizi evocira Lelja Dobronić.

(Izlaganje s predstavljanja knjige u palači Matice hrvatske u Zagrebu, 18. veljače 2004.)

Ivan Mirnik

³ SABLJAR, Vinko. *Miestopisni rječnik kraljevinah Dalmacije Hèrvatske i Slavonije. Orts-Lexikon der Königreiche Dalmatien, Kroatien und Slavonien.* Zagreb, 1866.